

Література:

1. *Барт К.* Очерк догматики. Лекции, прочитанные в Университете Бонна в летний семестр 1946 года. / Пер. с нем. Ю.А. Кимелева, под ред. Д.М. Носова. - СПб.: Алетейя, 1997. - 272 с.
2. *Барт К.* Послание к римлянам / Пер. с нем.– М.: Библейско-богословский институт св. Апостола Андрея, 2005. – 580 с. - (Серия «Современное богословие»).
3. *Барт К.* Церковная догматика. Том 2 (§§ 45, 50, 57, 59) / Пер. Вадим Витковский. – М.: Библейско-Богословский Ин-т св. Апостола Андрея, 2011
4. *Гренц С., Олсон Р.* Богословие и богословы XX века. / Пер. з англ. – Черкаassy: Коллоквиум, 2011. - 520 с.
5. *Теологический Энциклопедический Словарь* / Под ред. Уолтера Элвелла. - М.: 2003.
6. *Христианская община и гражданская община.* / Оправдание и право / Пер. с нем.– М.: Библейско-богословский институт св. Апостола Андрея, 2006. – 150 с.
7. *Bromiley G.W.,* An Introduction to the theology of Karl Barth, Grand Rapids, Michigan, Wm.B. Eerdmans Publishings Co, 1979.
8. *Eitel A.* The Resurrection of Jesus Christ: Karl Barth and the Historicization of God's Being // International Journal of Systematic Theology. 2008. № 1 (10). С. 36–53.

УДК: 2-754.016:1:2-284(477-28)"1817/1867"

Ильчишин С.В.

Київська духовна академія УПЦ

**ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ТА БОГОСЛОВСЬКИХ НАУК
В КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ СЕМІНАРІЇ В 1817-1867 РОКАХ**

Автором даної статті розглядається викладання філософії та богослов'я в КДС в перші 50-ть рр. після закриття Києво-Могилянської академії. Дана тематика до теперішнього часу є ще нерозкритою, оскільки вся увага дослідників Київських духовних шкіл здебільшого приверталася до вивчення історії Київської духовної академії. В статті описано основні теми, які вивчалися в КДС в філософському та богословському класах, а також, суміжні дисципліни. Окрім опису змісту та тематики даних дисциплін, приводиться стислий список вчителів та професорів, які викладали філософські та богословські науки в Київській семінарії в період з 1817 по 1867 рр.

Ключові слова: *Києво-Могилянська академія, Київська духовна семінарія, філософський клас, метафізика, логіка, принципи раціонального мислення, онтологія, космологія, Протасівські реформи, богословський клас, герменевтика, догматичне та моральне богослов'я.*

Ильчишин С.В. *Преподавание философских и богословских наук в Киевской духовной семинарии в 1817 – 1867 гг.* Автором данной статьи рассматривается преподавание философии и богословия в КДС в первые 50 лет после закрытия Киево-Могилянской академии. Данная тематика до настоящего времени является еще нераскрытой, поскольку все внимание исследователей Киевских духовных школ в основном обращалось к изучению истории Киевской духовной академии. В статье

описываются основные темы, которые изучались в КДС в философском и богословском классах, а также смежные дисциплины. Кроме описания содержания и тематики данных дисциплин, приводится краткий список учителей и профессоров, которые преподавали философские и богословские науки в Киевской семинарии в период с 1817 по 1867 гг.

Ключевые слова: Киево-Могилянская академия, Киевская духовная семинария, философский класс, метафизика, логика, принципы рационального мышления, онтология, космология, Протасовські реформи, богословський клас, герменевтика, догматическое и нравственное богословие.

Ilchyshyn S. The philosophical and theological sciences in Kiev Spiritual Seminary in 1817-1867 The author of this article discusses teaching of philosophy and theology in Kiev spiritual seminary in the period of first 50 years after closure of Kyiv-Mohyla academy. This subject still needs further examinations as all attention of the researchers of theological schools in Kiev was mainly addressed to studying history of Kiev spiritual academy. The article describes main topics that were studied in Kiev spiritual seminary during philosophical and theological classes, as well as related disciplines. In addition to describing content and subject of these disciplines, you will find a brief list of teachers and professors who taught philosophical and theological Sciences in Kyiv Seminary in the period from 1817 to 1867.

Keywords: Kyiv-Mohyla academy, Kiev spiritual seminary, a philosophical class, metaphysics, logic, the principles of rational thinking, ontology, cosmology, Protasivs reform, a theological class, hermeneutics, dogmatic and moral theology.

Київська духовна семінарія появилася на світ у результаті закриття Києво-Могилянської академії в 1817 р. за два роки до відкриття Київської духовної академії. Поштовхом до таких перемін стали реформи імператорів Катерини II та Олександра I. Ще в другій половині XVIII ст. в Російській імперії активізується новий принцип в освітній сфері. Україна перебуваючи під пильним наглядом імперської влади не могла стояти осторонь і Санкт-Петербурзькі нововведення були принесенні в Київ. В той час почали проводитися перші кроки до освітніх реформ, яких в Києві не було з часів митрополита Петра Могили. Проте увага держави на деякий час з 1755 р. до кінця XVIIIст. прикувалася до Московського університету. Другі ж навчальні заклади дещо ігнорувалися, в їх числі були і духовні. Які були реформовані аж при Катерині II та Олександрі I. Окрім московського, велику підтримку для розвитку отримали колегіуми в Чернігові, Харкові та Переяславі. Вони стали реальним втіленням синтезу культурних традицій Заходу і Сходу та виникли під впливом єзуїтських колегіумів. Свідченням цього є їх специфіка викладання. Ці заклади мали такі ж класи як і католицькі: клас поетики, логіки, риторики та відповідно, клас філософії та богослов'я. Ті переміни в науці, які відбувалися в Західній Європі, через реформи, вищезгаданих імператорів, трансформувалися в тодішніх українських землях та суттєво вплинули на викладання філософії та богослов'я в КДА так і КДС [24, с. 204-205].

В останні роки перед закриттям Києво-Могилянської академії, в філософія та богослов'я як і раніше викладалася латинською мовою. В філософському класі вивчалися також такі дисципліни як моральна філософія, метафизика, російська природнича історія

та тлумачення недільних і святкових євангельських уривків. Крім цього, студенти ще писали твори з філософії. В програму було також включено переказування студентом дисертацій російською та латинською мовами. На цих філософських заняттях нерідко проводилися філософські диспути латинською мовою. Також на лекціях вчилися складати логічні проповіді [17, с. 428, 470].

Зрештою, прийшов час перемін і нові реформи та устав дійшли до Києва. КМА закрили і на її місці відкрили КДС, а через два роки КДА. Після реформ Олександра І філософію викладали в обов'язковому порядку і в семінаріях, і в академіях. Для прикладу, в духовних семінаріях викладалося читання Святого Письма, словесність, громадська історія, німецька та французька мови, філософія та богослов'я [3, с. 16].

В семінарії філософія під час сесії виносилася на окремий екзамен. Головним завданням іспиту зазвичай було вирішення будь-якого філософського питання. Також, філософські питання та задачі задавали на екзамені зі словесності [12, с. 2]. За словами П. Троцького: «Объемъ и цѣль преподаванія философскихъ наукъ въ конспектѣ определялись такъ: философскія науки должны раскрыть разсудокъвъ учащихся и возвести ихъ до того, чтобы они мыслили постоянно и основательно» [32, с. 753].

Філософський клас після закриття Старої Академії залишається в духовних навчальних закладах, в тому числі й в семінарії, де згідно 50 пункту уставу 1808 р. вивчення філософії включало в себе: логіку, метафізику, теоретичну та практичну фізику та повчання в моральності [16, с. 368]. Курс вивчення філософії в стінах семінарії був в більшості націлений на детальне вивчення термінології, яку в академії використовували як вже засвоєне [19, с. 297].

Посібниками для вивчення філософських наук слугували прислані Комісією духовних училищ конспекти. Окрім цього, були ще рекомендовані книги. Історик П. Петров дає список посібників, які радилися для викладання в КДС. З філософії: «Elementa philosophiae et philosophia demonstrativa» - Baumeisteri; «Philosophiae meditationes Kanzii», «Philosophia Venzelii» - Karpe. А з історії філософії: Heinecii, Buclelie, Gentzkenii, Брукнера, Станлея, Джерандо та інші [22, с. 70].

Пізніше найбільш використовуваним став підручник філософії, який склав викладач Київської семінарії Іван Михайлович Скворцов. Ця книга під назвою: «Totum systema philosophicum ex varii sauctoribus ex scriptum» була написана латиною, оскільки в той час викладання філософії ще відбувалося латинською мовою [17, с. 487].

Більшість викладачів філософії одночасно з викладанням даного предмету, були інспекторами семінарії.

1. Скворцов Іван Михайлович був першим викладачем філософії в КДС з 1817 по 1819 рік. Як і більшість релігійних філософів XIX століття, він співвідносив ідеї філософії з істиною одкровення, хоча і не завжди передбачав цілковиту підпорядкованість одного до іншого. Він вважав, що не існує власне релігії в межах одної свідомості, і що будь-яка інша, в тому числі і так звана «філософська релігія», гідна свого імені і уваги. Загалом, він був глибоко переконаний в необхідності філософської освіти, особливо для семінаристів як майбутніх пастирів. Свій погляд на викладання філософії І. М. Скворцов виклав у своїй промові, яку проголосив 27 жовтня 1817 р., з приводу відкриття семінарії. Це слово було виголошено латинською мовою [25, с. 118-123]. В ньому головною думкою стало пояснення зв'язку між філософією та богослов'ям, а

також актуальність і обов'язковість вивчення філософії. Професор вважав, що філософія не є і не повинна бути «служителькою богослов'я». Також Іван Михайлович вчив, що філософія ніяк не може бути виключена з християнського життя, оскільки і апостол Павло користувався нею, хоча і був наділений Божим одкровенням [27, с. 199-203].

Змістове наповнення курсу було покрокове, систематизоване і, навіть, дещо походило на схоластичне подання. Спочатку в семінарії в філософському курсі викладалася велика кількість предметів, які пізніше, в середині XIX ст. виділяться в окремі науки. Саме тому, в початковий період, програма філософії була найбільш об'ємна.

Викладання історії філософії в той час розділялася на декілька частин та періоди. Перша частина мала чотири періоди. Початковий період описував історію філософії від її виникнення до Фалеса, другий – від Фалеса до Сократа, третій – часи трьох великих філософів: Сократа, Платона та Аристотеля. Четвертий та п'ятий періоди першої частини описували античну філософію до середньовіччя. Друга частина філософського курсу КДС описувала арабських філософів та схоластів. Третя частина була завершальною і розкривала основні філософські погляди від епохи Відродження до того дня [22, с. 71].

2. Другим викладачем філософії в КДС став **Яків Васильович Саульський**, інспектор семінарії, професор та ректор Київського повітового духовного училища [10, с. 5]. Він викладав філософію при КДС до 1831 р.

3. Після смерті Я. В. Саульського новим викладачем філософії в **1831-1835 рр.** в КДС призначили **ієром. Володимира (Вознесенського)**[5, с.2-8].

З 1835 року філософський клас був розділений на два відділення(групи).

4. В першому відділенні став викладати магістр **Симеон Іванович Пилипей** [9, с. 11], який походив, як і більшість тодішніх викладачів семінарії, в сім'ї священика. В 1836 р. Правлінням КДА був призначений вчителем філософії в КДС [7, с. 6]. Скоріш за все, такі переміни були пов'язані з неочікуваною смертю попереднього семінарського вчителя філософії. В своїх «Воспоминаниях» свящ. Радецький характеризував С. І. Пилипея як людину, дуже талановиту, проте маючу одну слабкість – приходити на лекції філософії в хмільному вигляді. Від цього на лекціях він і вся аудиторія часто піднімали громоголосий сміх, а він ще й постійно розказував різні гострі жарти. Його дуже любляли учні, як за веселий характер, так і за прямоту душі, поєднаної з гуманною поведінкою. Структура його філософського курсу хоча була подібною до тієї, яку використовували попередники, проте включала вивчення нових філософів. В їх числі був Бекон Веруламський та, навіть, Е. Кант [22, с. 37]. Таке включення нових філософів, свідчить про те, що курс постійно оновлювався та старався охоплювати всі можливі тогочасні новинки. Саме тому викладання даної дисципліни було цікаве та актуальне. Аналіз нових систем думки для майбутніх пастирів було запорукою сучасності в публічних промовах та місіонерській діяльності.

5. Друге відділення філософського класу було віддано також новому молодому викладачу, магістру **Івану Олексійовичу Белороссову** [9, с. 11]. Він народився в сім'ї диякона Новгородської єпархії. В його курсі серед нових філософів також був включений Бекон Веруламський. Також в курсі викладалися такі теми, як: доказ буття Божого, спростовування атеїзму та вчення про властивості Божі [22, с. 71]. Всі ці теми потрібно було пояснювати і відстоювати, використовуючи філософські прийоми.

Варто відзначити, що внаслідок Протасівських реформ курс викладання філософії в семінаріях значно зменшився. Це стало порушенням тих установ 1808-1814 рр., які надавали вивченню філософії особливого статусу [29, с. 18].

6. З 1841 р. викладачем філософії в семінарії стає **Платон Олексійович Троїцький**, приходячи на заміну Івана Олексійовича Белороссова [7, с. 7].

Що стосується його викладання філософії, то потрібно зауважити, що студенти згадували про нього найкращими словами. Він для них став світом науки і мотивуючим наставником до нових пізнань. Хоча його читання лекцій відволікалися від теми уроку та були «сухими», проте для вихованців були дуже цікавими. Його лекції з філософії були на стільки захоплюючі, що дзвоник на перерву чи на обід, викликав в слухачів лиш роздратування, що так швидко пролетів час. Семінаристи постійно хвалили його методику викладання, оскільки Платон Олексійович вмів дуже просто та доступно пояснити найскладніші філософські питання, не обходячи проблему, а навпаки, розкривав та разом з семінарстами досліджував. Що складало на них грандіозний ефект. Захоплення викладача філософією, зароджувало в розумах учнів таку ж зацікавленість. Під час уроків логіки П. О. Троїцький заставляв семінаристів проводити диспути, стаючи на одну чи іншу сторону аргументуючи, доказувати та відстоювати істину. Матеріал лекцій був дуже насичений термінологією, що і один раз викликало досить незручну ситуацію з вищим керівництвом. Захоплюючись логікою, учні, натхненні своїм викладачем, весь рік готовилися до іспиту, щоб своїми результатами здивувати асистентів, втішивши митрополита Філарета з П. О. Троїцьким. Але результат був зворотнім. На одному із таких екзаменів, митрополит почав хмурити свої брови. І через деякий час звернувся до П. О. Троїцького з докором, що він загрузив дітей незрозумілою якоюсь новою термінологією. Скоріш за все, митрополит був в той час ще не знайомий з новоствореними термінами, адже вже давно закінчав академію і, маючи багато адміністративних обов'язків, не завжди мав час для вивчення цих нових понять. Ситуація дуже нагрілася і вже мало б щось статися. І в цей момент в дверях появився доктор філософії І. М. Скворцов, який колись викладав в цій же семінарії та був її першим філософом. З приходом доктора філософії, ситуація врегулювалася. Такими ось цікавими спогадами ділилися о. О. Лебединцев та П. Петров [22, с. 56].

Наступним найвідомішим викладачем філософії в КДС в даний період стає Петро Гаврилович Лебединцев [4, с. 67]. Також необхідно відзначити, що з приходом Протасівських реформ, викладання філософії в духовних навчальних закладах стало зменшуватися.

Переходячи до аналізу викладання богословських наук в КДС варто зазначити, що дана наука була найголовнішою для семінаристів. Відповідно, **богословський клас** і був поставлений за програмою у вище відділення семінарії. 50 пункт уставу 1808 р. передбачав в богословському класі вивчення: догматичного та морального богослов'я, герменевтики та пояснення церковних обрядів, включаючи археологію, та інше [16, с. 386].

З причини того, що богослов'я було найважливішим предметом, його традиційно викладав ректор семінарії. Лиш в результаті розділу вищого відділення на два класи богослов'я в другому класі читання богослов'я було довірено інспектору або спеціальному помічнику ректора. Так наприклад, в 1835 -1838 рр. в одному класі

викладав ректора архім. Ієремія (Соловійов), а в другому інспектор соборний ієромонах Афанасій (Борисович) [8, с. 5].

В деякі роки курс богослов'я розпочинався з вивчення герменевтики, а не з апологетики, яка складалася з таких розділів: про релігію, про Одкровення, про релігію християнську. За майже весь період існування Комісії духовних училищ офіційна програма викладання богословських предметів не змінювалася. За винятком того, що в 1837 р. цей центральний освітній орган запропонував створити в Санкт-Петербурзі спеціальну комісію для складення нових програм з богословських предметів та стала вимагати від ректорів усіх семінарій їх конспектів. В ці ж роки богословські терміни стали буквально перекладати на російську. Так наприклад, такі терміни як «космологія» та «пневматологія» переклали на «мирословіє» та «духословіє» [22, с. 70].

В перші роки після відкриття КДС ще не було розроблено підручників російською мовою, тому багато предметів викладалися латинською мовою в тому числі й богослов'я. Не маючи достатньо часу для розробки нових підручників з богослов'я, приходилося використовувати підручники написані латинською мовою ще до реорганізації Київської академії. За основу бралися старі підручники, серед яких з богословських дисциплін домінували: а) з пояснювального та «созерцательного» богослов'я – рекомендувалася спершу книга Рамбахії «*Institutiones Hermenevticae*», пізніше «*Theologia dogmatica Thiophilacti*» [32, с. 752] (тобто «Догматика християнської вери») єп. Феофілакта (Горського), «*Christiane Orthodoxae Dogmatico-polemicae Theologiae*» єп. Іренея (Фальковського) [33, с. 465], «*Theologia hermenevtica*» німецького лютеранського теолога Іоганна Якоба Ромбаха та інші, при цьому викладач мусив вибрати одного із цих авторів, щоб не загрузити вихованців багатьма книгами; б) з морального богослов'я - «*Theologia moralis*», «*Theophilactidoctrina Christianadeagendis, studiosorumusuiaccommodata*», а також німецького лютеранського теолога Іоганна Франца Буддея; в) з пастирського богослов'я – «Книга о должностях пресвитеров приходских»; г) з «облечительного» богослов'я – книга Іренея Фальського; д) з церковної археології - «*Antiquitates ecclesiasticae, or Antiquities of the Christian Church*» англіканського священника Джозефа Бінгема. З вище приведених списків видно, що підручниками для викладання богословських наук в перші роки після відкриття бралися не завжди православні твори. Окрім них, для викладання також використовувалися твори Симеона Солунського, «*Нова Скрижаль*» єп. Новгородського Веніаміна, а пізніше – «*Изъяснение Литургии*» Дмитрієвського та «*Изъяснение Св. Писания*» митр. Амвросія [23, с. 145]. В цілому весь курс складався з: книг, які використовувалися ще в Старій академії; конспектів-записок складених викладачами КДС та книги, які прислала Комісія духовних училищ.

Досліджуючи архів конспектів КДС прот. П. Петров описує наступну послідовність викладання богослов'я. Все викладання розпочиналося зазвичай з герменевтики, яка складалася з: а) першого відділу – *Introductio ad Teologiam reveratam*; б) другого відділу – *Introductio specialis ad sacram hermenevticam*; в) та наступних відділів – *tractatus de legitima interpretatis sacri dispositione*, *tractatus de sacrae scripturae affectionibus*, *tractatus de sensu sacrae scripturae*, *tractatus de fidei analogia*, *tractatus de exegetica circum stantiarum consideration* [22, с. 68-70].

З часом, мова викладання даної дисципліни змінилася з латинської на російську. На прикладі однієї із програм 1852-1854 навчальних років можна розглянути ті теми, які

вивчалися на лекціях в семінарії в даний період. Спершу вивчалось поняття про саму герменевтику, її предмет та ціль. Після цього вивчалися чотири смисли тлумачення Святого Письма: буквальний, паралельний, пророчий, та духовний. На завершення викладалися теми, пов'язанні з контекстуальним розумінням Писання та про особливості погодження протиріч в Святому Письмі [11, с. 5-7].

Догматика (*Theologiam absolutam*) складалася з *doctrina de atributis Dei* та *doctrina de augustissimo mysterio S. S. Trinitatis*. Після цього вивчалися теми про творіння світу, про Божественний Промисел, про ангелів, гріхопадіння, вчення про природу Ісуса Христа та сакраментологія. Такий предмет як моральне богослов'я, згідно конспекту за 1821 р., поділявся на два розділи про духовну та світську мораль. Пастирське богослов'я (або «О должности пресвитерской») в 1822 р. мало наступну структуру: а) перша частина «Вчення словом» вмішала в собі доказ необхідності пресвітерського вчення; б) друга частина «Вчення справою» - доказ, що священник має вчити прикладом. «Обличительное» богослов'я згідно конспекту 1839 р. вмішало такі теми: про іудеїв, головне джерело заблуджень, про виправдання, про продовження обрядового закону, про Месію та часі Його Пришестя, про талмуд і кабалу, заблудження католицького вчення, главенство папи, про Сходження Святого Духа, розколи греко-російської Церкви, коротка історія розколу, обрядові та догматичні заблудження. В конспектах ректора архім. Ієремії (Соловйова) програма з церковної археології вмішала наступні теми: про храм, про священнослужителів, про «времена», про облачення та про церковні «сосуди» [22, с. 68-70].

З впровадженням Протасівських реформ, викладання богослов'я в Київській семінарії зазнало деяких змін. Було збільшено вивчення святоотцівського богослов'я, а також більш впорядковано та розроблено догматичне богослов'я. Особливо великий внесок був зроблений архім. Антоній (Амфітеатров).

В ЦДІАК збереглися програми викладачів богослов'я в КДС. Для прикладу можна розглянути одну із них написану на 1854 навчальний рік. На її основі у «Введення в курс богослов'я» вивчалось: а) поняття про православне богослов'я; б) відношення до інших наук, початки богослов'я, джерела богослов'я (Писання та Передання); в) склад і достоїнство богослов'я. Після вивчення цих тем слідувало догматичне богослов'я, яке поділялося щонайменше на три розділи: вчення про Бога; вчення про Тайну Пресвятої Трійці; вчення про творіння. Перший та другий розділ були близьким, оскільки вся увага в них приділялася вивченню «Сутності» та «Природи» Божої. В першому розділі розглядалися такі теми: про властивості Сутності Божої, про властивості буття Божого та згідність властивостей Божих. В другому ж розділі: свідчення Старого Завіту про Трійцю, відмінності Лиць Святої Трійці, «єдиносущность» Святої Трійці та властивості Лиць Святої Трійці [2, с. 70-73].

Третій розділ «Про творіння світу» був на багато більше розлогим. Він вмішав: поняття про Промисел Божий, вчення про ангелів та злих духів, вчення про людину, про приготування людини до Таїни Викупу, про Прихід Христа, про засоби, якими можна Викупити грішну людину, про віру, добрі справи, та вчення про Церкву. В темі про людину розглядалось: про завіт людини з Богом, про падіння та пошкодження в результаті гріху природи людини. Гріхопадіння особливо детально розглядалось вивчаючи поняття про гріх, його назви в Святому Писанні, діях та причинах гріхів,

засоби розповсюдження та силу гріха, його загальність, безсилля людини без допомоги Божої та про благодатний стан людини. Розглядаючи тематику Викупу людини, курс догматичного богослов'я вивчав: віру в Викуп від Авраама до Христа, про життя Христа, про пророче, священицьке та царське служіння Ісуса Христа та про Природу в Христі. В цілому, майже така ж структура вивчення догматичного богослов'я зберіглась і в наш час [2, с. 73-76].

1. Першим викладачем богословських наук в став ректор **архімандрит Мойсей Антипов**. В цілому, всі ректори тогочасної семінарії викладали саме богослов'я. Як викладач, він вирізнявся постійною натхненністю, ясним методом викладу, сміливим науковим поглядом та свіжістю думок. Його викладацьку працю та високоефективну адміністративну й організаційну діяльність постійно схвалювали як Київський митрополит Серапіон так і його наступник митр. Євгеній. Для інших викладачів як семінарії так і академії він був взірцем правильного викладання богословських наук [25, с. 135]. Дану справу він продовжить і після того, як стане ректором КДА в 1819 -1823 рр.

2. Наступний викладач богословських наук **ієром. Кирило (Куницький)** вирізнявся тим, що постійно був дуже натхненим і надихав всіх оточуючих на навчання [13, с. 12]. Також він володів прекрасними організаторським здібностями. В одній із рекомендацій митр. Євгеній писав, що ректор КДС професор богословських наук ієром. Кирило своєю наполегливістю у викладанні звертає на себе не малу увагу. Він прекрасний викладач, організатор та чудово справляється з наглядом за освітнім станом всього ввіреного йому округу [22, с. 39].

3. Після ієром. Кирила (Куницького) з 1826 р. два наступних роки викладати богослов'я в КДС буде ректор **архім. Смарагд (Крижанівський)**. В спогадах про нього більш частіше згадується про покращення матеріального стану вихованців ніж про богословське викладання. Ці науки він викладав не тільки в КДС, але і будучи ректором Віфанської семінарії, КДА та СПбДА.

4. Четвертим ректором та професором богословських наук став **архім. Юстин (Михайлов)** (в 1828 -1834 рр.). Його лекції з богословських наук вихованці семінарії обожнювали та постійно готовилися так, що не все інше не вистачало часу. В своїх спогадах про семінарські навчальні роки П. Марковський писав: «Когда окончивалась его лекція, оканчивалась и наша утѣха и отрада. Онъ выдавалъ по Богословію собственноручные листки на латинскомъ языкѣ, съ текстами — на славянскомъ. Записки сіи у меня хранятся и теперь, какъ отрадное воспоминаніе было добраго» [20, с. 880-881]. Також ректор володів бездоганим ораторським мистецтвом. Він відчеканював кожне слово, говорячи зацікавлюючи та послідовно. Його дикцію та голос часто порівнювали з таким музичним інструментом як орган.

5. Наступним професором богослов'я з 1834 по 1839 рік стає ректор КДС **архім. Єремія (Соловйов)**. Дослідник історії КДС прот. П. Петров цитує «Воспоминания» о. В. Радецького про архім. Єремію пише наступне: «Ученики его не долюбивали и прозывали ханжой, потому что онъ принималъ у себя всякихъ юродивыхъ и другихъ заведомыхъ семинаристами пройдохъ и шарлатановъ. Догматическаго богословія онъ почти не читалъ, а преподавалъ въ классе катехизисъ Петра Могилы» [22, с. 32]. В цей період богословські науки в КДС викладав ще помічник ректора інспектор семінарії Афанасій Борисов.

6. Шостим ректором і професором богослов'я з 1839 по 1844 р. став **ієром. Євсевій (Льїнський)**. Даром слова володів прекрасно і викладав настільки переконливо, що вихованці готовили богослов'я в першу чергу. Провіряв викладений матеріал строго та вимогливо. Урок потрібно було по «Запискам» завчати буквально, які видавалися кожен день. У випадках, якщо семінарист не вивчив заданий матеріал, то він мусив день-два стояти на ногах, поки не вивчить. Така строгість виховувала у вихованців благоговійне відношення до вивчення богословських наук [22, с. 33-36]. Найвідомішою працею о. Євсевія є «Историческое учение об Отцах Церкви».

7. В 1845 р. був призначений сьомий професором богословських наук КДС та всім відомий спеціаліст в сфері догматики ректор **архім. Антоній (Амфітеатров)**. В більшості він викладав богословські науки в КДС щоденно, в тому числі й в суботу, на другій парі та один раз в тиждень на третій та четвертій парі в другий навчальний рік вищого відділення [1, с. 7]. В 1848 р. ректор о. Антоній удостоївся докторської степені [21, с. 247-248]. Його конспекти з догматичного та пастирського богослов'я будуть опубліковані вже після переходу на ректорську службу в КДА в 1851 р. Серед усіх його численних праць найвідомішими є «Пастырское богословие» видане в 1851 р. та «Догматическое богословие Православной Кафолической Восточной Церкви» — 1862 р. Обидва ці видання були опубліковані в Києві.

8. Наступним восьмим викладачем богослов'я з 1851 по 1856 р. був **архім. Нектарій (Надеждін)**. Свої матеріали він пізніше опублікує у вигляді статей у "Церковно-общественном вестнике" [18, с. 1406, 1416].

9-10. Далі настає невеличкий період частих змін ректорів КДС, а відповідно — професорів богословських наук **архім. Петро (Тоїцький)** був лише 1857 — 1858 навчальний рік, його наступник — тимчасово виконуючий обов'язки ректора **соборний ієром. Феоктист (Попов)** декілька місяців в 1858 р. Їх послідовник десятий ректор **архім. Іоанікій Руднєв** також не затримався на посаді ректора КДС більше одного 1858 — 1859 навчального року.

11. Передостаннім ректором за правління духовно-навчального правління був **архім. Філарет (Філаретов)** з 1859 по 1860 р. після свого повернення з Казані в Київ, він був призначений ректором КДС та очолив кафедру богословських наук. Викладанням богослов'я він займався ще будучи в Казані, тому був добре обізнаний в даній сфері. Його лекції семінаристи дуже любили, оскільки він не читав їх, а розказував, чим викликав живий інтерес до православного богослов'я. Однією із найвідоміших його праць, надрукованих в ТКДА є Слово «О движении духа науки вместе с жизнью».

12. Дванадцятим ректором та професором богослов'я КДС з 1860 по 1869 р. був **архім. Феоктист (Попов)**. Він вже до цього викладав богословські науки в КДС в 1850 рр., а в 1856 р. опублікував своє дослідження під назвою: «Император Юстиниан I и его заслуги в отношении к Церкви Христовой». В цілому, о. Феоктист більше прославився в сфері церковної археології.

Також важливо зауважити, що в ті роки, коли була велика кількість учнів на богословському відділенні, клас могли розділити на два, призначивши для другої викладачем богослов'я інспектора чи іншого із викладачів. Така практика почала застосовуватися з 1830-их рр.

В цілому, викладання філософських та богословських в КДС після закриття Києво-Могилянської академії продовжилося і отримало свій розвиток. З кінця 1830-их рр. викладання філософії пішло на спад, оскільки указом російського імператора Миколи I ця наука повинна була покинути стіни духовних шкіл. Протасівські реформи вплинули на те, що було значно зменшено кількість лекційних годин з філософії та віддано їх на користь іншим предметам, таким як медицина та сільське господарство. Натомість викладання богословських наук пішло по градаційному шляху. Завдяки введенню більшого вивчення святоотцівського Передання, богослов'я в стінах КДС стало стрімко розвиватися та структуруватися. В цей же час було сформоване догматичне богослов'я ректором Київської семінарії архім. Антонієм (Амфітеатровим).

Література:

1. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДАК)Фонд 712, опис 1, справа25.
2. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 1.Спр. 191.
3. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 2. Спр. 125.
4. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 2. Спр. 223.
5. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 2. Спр. 315.
6. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 2. Спр. 363.
7. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 2. Спр. 664.
8. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 2. Спр. 691.
9. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 2. Спр. 1101.
10. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 4. Спр. 5.
11. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 4. Спр. 82.
12. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 5. Спр. 70.
13. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 6. Спр. 12.
14. ЦДАК. Ф. 712. Оп. 6. Спр. 14.
15. ЦДАК. Ф. 1711. Оп. 1. Спр. 489.
16. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской А. Отд. III (1796-1869). Под ред. Ф.И.Титова. Т. I. (1796-1803). К., 1910. С. 338-382.
17. *Аскоченский В. И.* Киев с древнейшим его училищем Академиею. Ч. 2. Въ Университетской типографіи 1856. С. 428, 470.
18. *Булгаков С. В.* Настольная книга для священно-церковнослужителей. К., 1913. 1798 с.
19. Заев В., протоіер. Реформи Духовных академий в XIX – начале XX в. // ТКДА. №8: К., 2008. С. 275-315.
20. *Марковский П.* Из моих заметок о жизни учеников КДС в 30-х годах // КЕВ. 1896. №22. С. 880-881.
21. *Мухинъ Н.* Кієво-Братскій училищный монастырь. Историческій очерк. К.: Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайловская ул., домъ №4, 1893. 401 с.
22. *Петров П., прот.* История Киевской Духовной Семинарии (1817-1917). К.: Тип. Киево-Печерской Лавры [1917-1918]. 72 с.
23. *Петров П., прот.* Краткая историческая записка о судьбах Киевской семинарии за сто лет ее существования (1817-1917 гг.) // ТКДА. №14: К., 2011. С. 129-153.
24. *Посохова Л.* Реформы духовных учебных заведений в Российской империи в конце XVIII – в начале XIX века и историческая судьба православных коллегіумов Украины // RES Historica, 2013, №36, С. 204-205.
25. *Путро О. І.* Нариси історії Київської духовної академії і семінарії в XIX ст. // ТКДА. №15: К., 2011. С. 127-140.

26. Речь профессора философии и математики Ивана Михайловича Скворцева, сказанная 27 октября 1817 года при открытии Киевской духовной семинарии [на латинском языке] // КЕВ. 1893. № 5. С. 118-123.
27. Речь профессора философии и математики Ивана Михайловича Скворцева, сказанная 27 октября 1817 года при открытии Киевской духовной семинарии (В переводе с латинского подлинника) // КЕВ. 1893. № 8. С. 199-206.
28. *Скворцов, Иоанн Михайлович* // Русский биографический словарь : в 25 томах. СПб., 1896—1918.
29. *Титлинов Б. В.* Духовная школа въ Россіи въ XIX столетіи. Вып. 2. (Протасовская эпоха и реформы 60-х годовъ). Вильна, типографія «Артіль Печатного Дѣла», Виленская, 25. Телеф. №199. 1909. 192 с.
30. *Ткачук М. Л.* Учебная и научная деятельность в Киево-Могилянской академии. Философские курсы // Православная Энциклопедия. Т. XXXII. М. 2013. 712-717 с.
31. *Ткачук М.Л.* Трансформационные процессы в духовной школе начала XX века: опыт Киевской академии // ТКДА, №14, 2011, 109-121с.
32. *Троцкий П.* По поводу семидесятипятiletнего юбилея КДС // КЕВ. 1892. № 21. С. 752.
33. *Троцкий П., свящ.* Нѣсколько словъ объ открытіи КДС въ 1817 г. // КЕВ. К., 1871. №20. С. 465.

УДК: 2-756(477-25):2-726.1Флавиан"1903/1915"

Чеботарьов Д.А.

Київська духовна академія УПЦ

МИТРОПОЛИТ ФЛАВИАН (ГОРОДЕЦЬКИЙ): ЧАС СЛУЖІННЯ НА КИЇВСЬКІЙ КАФЕДРІ (1903-1915 РР.)

У даній статті розглядається особистість видатного церковного діяча свого часу митрополита Флавіана (Городецького) і комплексно розкрита в повному обсязі пастирська, місіонерська, просвітницька діяльність владики на Київській кафедрі. Особливу увагу виділено на загальну картину діяльності самої церкви на розвиток місцевої місії, діяльності духовенства і події в революційні роки.

Ключові слова: Митрополит Київський і Галицький Флавіан, київська єпархія, Києво-Печерська Лавра, київське духовенство, духовні установи, революція.

Чеботарьов Д.А. Митрополит Флавиан (Городецкий): время служения на киевской кафедре В данной статье рассматривается личность выдающегося церковного деятеля своего времени митрополита Флавиана (Городецкого) и комплексно раскрыто в полном объеме пастырскую, миссионерскую, просветительскую деятельность владики на Киевской кафедре. Особое внимание уделено общей картине деятельности самой Церкви на развитие местной миссии, деятельности духовенства и событий в революционные годы.

Ключевые слова: Митрополит Киевский и Галицкий Флавиан, киевская епархия, Киево-Печерская Лавра, киевское духовенство, духовные учреждения, революция.